
УДК 94(430=161.2)«1916/1917»:355.257.7]:[316.353:655.413]

Ігор СРІБНЯК,

Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Марина ПАЛІЄНКО,

Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

ТОВАРИСТВО «СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» У ТАБОРІ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ ВЕЦЛЯР (НІМЕЧЧИНА), 1916-1917 РР.: ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті подано історію створення та діяльності товариства «Сільський Господар», яке діяло у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) у 1916-1917 рр., та визначено внесок його членів у культурно-освітнє життя української організації згадуваного табору. Заходами Союзу визволення України восени 1915 р. була проведена українізація табору Вецляр, після чого у ньому стало можливим створити українську таборову організацію.

Основним змістом її роботи стало налагодження культурно-освітнього життя у середовищі полонених українців, яке мало виразно національні риси. Аби повернути до українства ту частину українців, яка дотримувалась аполітичної позиції, провід таборової громади вважав за доцільне заснувати товариство «Сільський Господар», в якому всі охочі мали можливість отримати початкові знання в галузі агрономічних наук поза всякою «політикою».

Значної мірою успіх роботи товариства був забезпечений, з одного боку, тією увагою, яку приділяли цьому члени Просвітнього відділу СВУ та таборовий актив, а з іншого – вагомою допомогою, яку надавало «Сільському Господарю» німецька комендатура табору, передавши для нього окремих барак для занять та ділянку землі. Крім того, розвиткові товариства сприяла й Вецлярська сільськогосподарська школа (шляхом випозичення наочності та зразків добрив).

Завдяки цьому заняття, які проводились заходами товариства, мали практичний нахил та стосувалися різних галузей сільськогосподарських знань (садівництво, огородництво, скотарство, бджільництво, господарська хімія, кооперація тощо). До проведення занять («семінарів») залучалися не лише фахові спеціалісти, але й слухачі з різних регіонів України, які готували власні реферати та знайомили своїх колег з передовими методами господарювання.

© Марина Палієнко, Ігор Срібняк 2022.

Важливим було й те, що всі виклади проводилися українською мовою, слугуючи й справі українізації деякого із русифікованих полонених. Здобуваючи знання та отримуючи практичний вишкіл, члени товариства разом з тим урізноманітнювали харчування решти таборян, відтак діяльність «Сільського Господаря» весь час зустрічала загальну підтримку усього таборового загалу.

Ключові слова: полонені українці, табір, товариство «Сільський Господар», Веццляр.

Ihor SRIBNYAK,

Kyiv, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Maryna PALIENKO,

Kyiv, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

SOCIETY «FARMER» IN THE CAMP OF UKRAINIAN PRISONERS OF WAR WETZLAR (GERMANY), 1916-1917: TO THE HISTORY OF FOUNDATION AND ACTIVITY

Annotation. The article recreates the history of creation and activity of the society «Farmer», which operated in the camp of Ukrainian prisoners of war in Wetzlar (Germany) from 1916 to 1917, and identifies the contribution of its members to the cultural and educational life of the Ukrainian organization of the camp. Measures of the Union for the Liberation of Ukraine in the autumn of 1915 carried out the Ukrainization of the Wetzlar camp, after which it became possible to create a Ukrainian camp organization.

The main content of her work was the establishment of cultural and educational life among the captive Ukrainians, which had a distinct national feature. In order to attract the apolitical part of Ukrainians to Ukrainians, the leadership of the camp community considered it expedient to establish the Farmer's Society, in which everyone had the opportunity to gain basic knowledge in the field of agronomic sciences beyond any «politics».

Largely, the success of the society was ensured on the one hand by the attention paid to it by the members of the IED Education Department and the camp staff, and on the other hand, the German commandant's office provided significant assistance to the Farmer, handing over a separate barracks and a plot of land. In addition, the Wetzlar Agricultural School facilitated the development of the society (by borrowing visual aids and fertilizer samples).

Due to this, the activities conducted by the society were practical and related to various fields of agricultural knowledge (horticulture, horticulture, animal husbandry, beekeeping, household chemicals, cooperation, etc.). The classes («seminars») involved not only professionals but also students from different regions of Ukraine, who prepared their own essays and introduced their colleagues to advanced management methods.

It was also important that all lectures were given in Ukrainian, serving the cause of the Ukrainization of some of the Russification prisoners. Gaining knowledge and receiving practical training, the members of the society at the same time diversified the diet of the rest of the camp, so the activities of the «Farmer» always met with the general support of the entire camp community.

Keywords: captive Ukrainians, camp, society «Farmer», Wetzlar.

Постановка проблеми. Обставини перебування полонених українців у таборах на теренах Німеччини від другої половини 1990-х рр. активно розробляється в Україні – причому найповніше висвітлено історію табору Раштат (достатньо сказати, що протягом 2014-2021 рр. з цієї проблематики були опубліковані 15 статей та монографія [Sribnjak, 2020]). Табори Вецляр і Зальцведель (були українізовані восени 1915 р.) продовжили справу національного освідомлення полонених українців зі складу царської армії, що провадилася заходами Союзу визволення України за сприяння німецької військової влади. З цією метою у таборах були засновані народні школи та різні освітні курси, діяли самодіяльні культурно-мистецькі осередки, видавалися газети тощо. Завдяки цьому стало можливим підготувати у таборах значну кількість патріотично налаштованих українців, готових зі зброєю в руках захищати рідну землю.

Аналіз досліджень. Специфіка життєдіяльності української таборової громади у Вецлярі (Німеччина) в часі Першої світової війни вже була предметом наукових зацікавлень як німецьких [Rehmer, 1994; Runzheimer, 1994; Rehmer, 1997], так і українських [Срібняк, 1997; Срібняк 1998] дослідників. Цілісне подання історії цього табору було здійснено в рамках монографічного дослідження про обставини перебування полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині, у ньому ж містилася перша згадка про товариство «Сільський Господар» [Срібняк, 1999, С. 103;]. Додаткова інформація про табір Вецляр та його мешканців була уведена до наукового обігу після публікації низки німецькомовних розвідок [Runzheimer, 2002; Jung & Wiedl, 2016; Golczewski, 2010, P. 108-127], які значно розширили дослідницькі горизонти з цієї проблеми.

Ця проблематика привернула увагу і Й. Й. Саєвича (нині – заступник начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, кандидат історичних наук, полковник), одна із статей якого містила короткий (три абзаци тексту) сюжет про специфіку діяльності товариства «Сільський Господар» у таборі Вецляр [Саєвич, 2006]. Уважне його вивчення дає всі підстави стверджувати, що він був запозичений із вже згадуваної монографії І.Срібняка [1999, С. 103] – і як це майже завжди

водиться у псевдонауковців-плагіаторів (у цьому випадку – Й. Саєвича) без посилання на першоджерело його «знань» з проблематики полону та «творчим» запозиченням використаних І. Срібняком джерел.

Зіставлення текстів монографії та статті здійснено в окремій таблиці (див. додаток), тому видається недоцільним наводити довші цитати з праці І. Срібняка і плагіат зі статті Й. Саєвича [2006, С. 247]. Натомість варто звернути увагу на ту обставину, що останній ще й фальсифікував при цьому дійсний стан справ, вказавши, що до складу товариства станом на липень 1916 р. належало 246 таборян (насправді тільки 65 членів-засновників), що підтверджується архівним документом – звітом про діяльність згаданого товариства (ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61). Разом з тим, у цьому документі відсутня використана (як у монографії, так і в статті) цифра – 246 полонених, яка була вказана І. Срібняком помилково. У цьому випадку серйозний дослідник мав би обов'язково звернути на це увагу та дорікнути останньому в такій прикрій неточності, але очевидно що Й. Саєвич не міг цього зробити апріорі, бо вважав цілком нормальним просто запозичити архівне посилання з монографії та перефразувати текст задля того аби хоч трохи «замести сліди» свого негідного вчинку.

Ще один приклад маніпуляції у виконанні Й. Саєвича присутній у наступному абзаці його статті, де йдеться про відвідуваність лекцій і семінарів (що проводило товариство «Сільський Господар») – «від 100 до 250 слухачів». І знов джерелом його «знань» є цитована монографія, в якій щоправда була вказана дещо інша кількість «від 50 до 300 слухачів». Якою логікою при цьому керувався Й. Саєвич годі й уявити, певно, що він тут знову відпрацьовував свої специфічні прийоми «маскування на місцевості».

І вже зовсім «дріб'язковим» на цьому тлі є «обрізання» бібліографічних посилань, через що часом стає зовсім непросто зрозуміти – яким же джерелом користувався Й. Саєвич для написання своїх текстів. Наводячи у своїй статті слова освітянина П. Лисецького (останній довгий час працював у таборі) про корисність відвідування практичних занять для таборян, Й. Саєвич покликається на журнал «Вістник політики» (1918, № 8, С.118). Між тим «необрізане» посилання мало би виглядати дещо інакше (Лисецький П. Як виглядає просвітно-організаційне життя в українському таборі у Венцлярі // Вістник політики, літератури й життя. Відень, 1918. 24 лютого. Ч.8(191). С.117-119). Належить відзначити, що згадувана тут фраза П. Лисецького є безперечною заслугою Й. Саєвича – бо в цьому випадку він певно що звертався до матеріалів згаданого журналу.

Втішає також і те, що переважна більшість українських дослідників, які досліджували і досліджують таборовий соціум, вважають своїм обов'язком (на відміну від Й. Саєвича) ретельно опрацьовувати архівні документи, і в цьому контексті слід згадати про статтю [Кривошеєва, 2006] і дисертаційний проект [Кривошеєва, 2009, С.144-145] Л. Кривошеєвої, яка подала стислу інформацію про специфіку функціонування згаданого товариства.

Останнім часом триває активна наукова розробка обставин перебування полонених українців у Вецлярі, свідченням чого стала публікація кількох статей, які, хоч і стосувалися, різних аспектів життєдіяльності української таборової громади, містили й окремі згадки про роботу товариства «Сільський Господар» [Срібняк, 2020; Срібняк & Шнайдер, 2020а; Срібняк & Шнайдер, 2020b; Срібняк & Палієнко, 2020; Срібняк, 2021].

Мета розвідки полягає у цілісному відтворенні історії створення та діяльності товариства «Сільський Господар», яке діяло у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина) у 1916-1917 рр., та визначенні внеску його членів у культурно-освітнє життя української організації згадуваного табору.

Виклад матеріалу. Після українізації табору Вецляр (жовтень 1915 р.) та приїзду сюди посланців Союзу визволення України з метою організації у ньому культурно-просвітньої роботи – стало можливим заснувати школу грамоти, яку могли відвідувати усі охочі з числа полонених. З огляду на те, що у таборі перебувало декілька фахових агрономів, які виявили бажання долучитися до навчального процесу в школі зі своїми викладами, новозаснований Просвітній відділ СВУ ініціював запровадження до освітньої програми й «курсу сільського господарства». Він охоплював заняття із садівництва, огородництва, бджільництва та виноробства, чим привернув до себе увагу значної кількості полонених українців (загалом – до 120 таборян), і зокрема тих, які «боялись ходити у школу грамоти і на інші виклади», проте вважали для себе прийнятним відвідувати ці цілком аполітичні «лекції» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60].

Після відкриття «Народного Університету» (лютий 1916 р.) виклади з сільського господарства увійшли до його програми і вже проводились у навчальних приміщеннях «Народного Дому» (окремого барака, який був переданий німецькою комендатурою у розпорядження української таборової громади для освітніх потреб). Збільшилась й номенклатура дисциплін, які викладались для полонених завдяки прибуттю до табору ще двох агрономів – «курс загального хліборобства, сіножатства, скотарства, хемію та фізику» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60].

Щоправда прихід весни призвів до значного зменшення кількості слухачів курсу сільського господарства – починаючи з квітня полонених активно залучали до польових робіт у німецьких господарствах поза табором. У цей час виклади з сільського господарства відвідувало 60-70 полонених, для яких було організовано п'ять відвідань («екскурсій») до місцевої німецької школи садівництва, де їм було «практично показано обрізку дерев, винограду формування карликів (тут: карликових дерев – *авт.*), посадку смородини, клубники (полуниці – *авт.*) і других овочевих дерев». Проте заняття в рамках курсу сільського господарства відбувались спорадично, крім того – для навчання гостро бракувало різного сільськогосподарського реманенту та навчальних посібників [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60зв.].

Прагнучи забезпечити систематичність викладів, Просвітній відділ СВУ в травні 1916 р. звернувся до німецької комендатури з проханням передати для потреб слухачів цього курсу окремих барак, в якому можна було би «рівнобіжно з лекціями вести досвід (тут: досліди – авт.) і деякі практичні роботи». Майже відразу такий барак було віднайдено, після чого у ньому було організовано проведення регулярних занять. Заходами СВУ для курсів були придбані відповідні плакати, влаштована бібліотечка фахової літератури, у свою чергу комендатура подарувала курсам «хемічні та фізичні приладдя», які використовувались під час практичних занять. Як зазначалось у звіті про роботу курсів, у цей час «виклади відбувались правильно» (за участі 100 полонених) і «їм ніщо не перешкоджало» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.60зв.].

Для тіснішого згуртування слухачів курсу сільського господарства та отримання ними організаційних навичок, які могли бути потрібні таборянам після їх повернення додому – Просвітній відділ СВУ ініціював створення на його основі окремого товариства. 1 липня 1916 р. відбулися перші організаційні збори членів-засновників цього товариства, яке отримало назву «Сільський Господар». До складу товариства увійшло 65 членів, їх метою було визначено проведення «просвітно-практичної діяльності по сільському господарству» як для членів товариства, так і його вільних слухачів. Перші організаційні збори товариства ухвалили статут організації та обрали керівний орган організації – управу, яка на своєму першому засіданні ухвалила нову навчальну програму, яка передбачала проведення викладів з таких дисциплін: загальне хліборобство, спеціальна культура рослин, скотарство, садівництво, огородництво, «виноградарство», «сіножатство», технічна переробка овочів та «рільнича хемія» [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61].

Ця подія не пройшла не поміченою: таборовий часопис «Просвітній листок» відзначав, що за перший місяць своєї діяльності товариство «зуміло твердо стати на ноги», продемонструвавши свою «витривалість і живучість», а кількість його членів збільшилась майже вдвічі (до 100 таборян). Для них проводились регулярні виклади та діяла бібліотека фахової літератури [Т[оварист]во, 1916, С.4]. Організаційно-методичну допомогу товариству в цей час надавала вже згадувана Вєцлярська сільськогосподарська школа, яка випозичила для нього на місячний термін колекцію мінеральних добрив, а також діаграми, таблиці, плакати з різних галузей сільськогосподарських знань [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61-61зв.].

Завдяки цьому стало можливим провести цілу низку практичних вправ з пророщування зерна, а також виготовити невелику кількість порічкового вина (після придбання Просвітнім відділом партії порічки у середині липня 1916 р.). З метою докладнішого ознайомлення полонених з різними типами і формами господарств на українських землях та «кращого передбачення всіх можливих средств для поліпшення хазяйств» були запроваджені т.зв. щотижневі «реферати» («семінари»), які виголошувались членами товариства. Під час

їх обговорення агрономами визначались переваги та недоліки різних типів господарювання, що мало велике практичне значення для всіх 120-ти слухачів курсів [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61зв.].

У кінці липня діяльність товариства майже завмерла через виїзд переважної більшості його членів на сільськогосподарські роботи у складі робітничих команд до німецьких аграріїв. Але вже 20 вересня – з огляду на повернення до табору слухачів курсів – товариство відновило свою діяльність (в нерегулярному форматі). У цей час товариство отримало невелику суму на власні потреби від розподілу прибутку таборового кооперативу [Із таборового життя, 1916, С. 6], що свідчило про значущість діяльності «Сільського Господаря» для української громади Вецляра.

Ця та інша матеріальна допомога дозволила товариству придбати для власних потреб прес для виробництва соку з фруктів, машинку для чищення яблук, оліє-пресову машину та різні молочарські прилади. Завдяки цим придбанням для членів товариства та слухачів курсів були організовані практичні вправи з переробки різних фруктів, під час яких вони «варили мармелад, пастилу, пасту, жільч (тут: желе – *авт.*) і вироблювали вино з яблук». Можливість отримати практичні навички сприяла притоку до товариства нових членів – тільки протягом вересня 1916 р. воно збільшилось на 30 осіб [ЦДАВО, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62].

У жовтні більшість членів товариства повернулася до табору, після чого заходами таборян-агрономів Гребеника, Ткачука, Косановського, Черчика, Степановича і освітянина М.Кордуби – виклади були поновлені, відбуваючись шість разів на тиждень [Т[оварист]во, 1916а, С. 5-6]. Комендатура табору в чергове пішла на зустріч клопотанням управи «Сільського Господаря», та передала у розпорядженням товариства ділянку землі площею 156,8 кв. сажнів (334,5 кв. м), на якій було закладено зразково-дослідне поле з чотирьохпільним сівооборотом. Крім того, товариство отримало ще одну ділянку землі – для насадження на ній плодових дерев та облаштування городу. Ці події не залишилися поза увагою загалу полонених, зумовивши черговий приплив охочих вступити до складу товариства (станом на жовтень загальна кількість членів «Сільського Господаря» досягла 180 осіб) [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62]. Про успішний розвій товариства восени 1916 р. було згадано у короткій замітці, опублікованій у таборовій газеті [Т[оварист]во, 1916b, С. 4].

Восени 1916 р. члени товариства докладали значних зусиль для створення музею товариства, до якого були передані «самі необхідні прилади, якими можна було демонструвати при викладах і користатись при практичних роботах». Загалом до цієї колекції увійшло 48 різних приладів та 72 «картини по різним галузям хліборобства». Одночасно товариство подбало і про поповнення книжками власної бібліотеки (її загальний фонд становив 220 томів), якою користувались не лише викладачі, але і слухачі курсів. Ними

регулярно користувалось до 300 таборян [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.63-63 зв.].

У грудні 1916 р. за ініціативою управи товариства була проведена перереєстрація членів товариства (ті його члени, які перебували поза табором у робітничих командах, мали листовно підтвердити своє бажання залишитись у складі «Сільського Господаря» та сплатити членські внески). Відтоді члени товариства прийняли на себе зобов'язання регулярно відвідувати всі виклади, практичні заняття та загальні збори. Цей перепис призвів до відносного зменшення кількості членства товариства (158 таборян) [ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.62зв.].

На початку 1917 р. майно товариства складалося з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми з розведення кроликів та ін. Це дозволяло товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи полоненим основи агрономічних знань [Діяльність товариства, 1917, С.4].

Навесні 1917 р. діяльність членів товариства «Сільський Господар» активізувалася, що було пов'язано з потребою своєчасної обробки дослідного поля. Паралельно з цим була організована пасіка та розпочато виклади з бджільництва. Влітку 1917 р. товариство забезпечувало проведення щоденних занять, які відвідувало 100-120 осіб. Досягнення товариства регулярно висвітлювались таборовим часописом [Сільський Господар, 1917а, с.4; Сільський Господар, 1917b, С.4].

Час від часу члени товариства влаштовували для себе скромні вечірки. Програма однієї з них складалася з промови «Про вагу сільськогосподарської освіти», виступу запрошеного скрипаля (з числа таборян) та приготовленої на всіх присутніх членів «Сільського Господаря» товариської вечері (присутніх частували борщем з кролятиною і гарбузовою кашею, причому все це було приготовлено з продуктів та дичини власного виробництва). Завершилася вечеря колективним співом гімну «Ще не вмерла Україна» та «Заповіту» [Вечірка в товаристві, 1917, С.4]. Крім того, товариство влаштовувало частування членів інших таборових товариств [Вечірка в Українському клубі, 1917, С.4]. Але такі «імпрези» були радше винятком з правил, оскільки майже все вироблене товариством передавалося до таборової кухні, дозволяючи поліпшити харчування усього таборового загалу.

Висновки. Отже, діяльність товариства «Сільський Господар» завжди залишалася важливою частиною таборового життя, дозволяючи всім охочим здобути початкові знання в галузі агрономічних наук. Значної мірою успіх роботи товариства був забезпечений, з одного боку, тією увагою, яку приділяли цьому члени Просвітнього відділу СВУ та таборовий актив, а з іншого – вагомою допомогою, яку надавало «Сільському Господарю» німецька комендатура табору, передавши для нього окремих барак для занять та ділянку землі.

Крім того, розвиткові товариства сприяла й Вецлярська сільськогосподарська школа (шляхом випозичення наочності та зразків добрив).

Завдяки цьому заняття, які проводилися заходами товариства, мали практичний нахил і стосувалися різних галузей сільськогосподарських знань (садівництво, огородництво, скотарство, бджільництво, господарська хімія, кооперація тощо). До проведення занять («семінарів») залучалися не лише фахові спеціалісти, але й слухачі з різних регіонів України, які готували власні реферати та знайомили своїх колег з передовими методами господарювання. Важливим було й те, що всі виклади проводилися українською мовою, слугуючи й справі українізації декого із русифікованих полонених. Здобуваючи знання та отримуючи практичний вишкіл, члени товариства разом з тим урізноманітнювали харчування решти таборян, відтак діяльність «Сільського Господаря» весь час зустрічала загальну підтримку усього таборового загалу.

Додаток

Порівняльна таблиця плагіатних запозичень Йосипа Йосиповича Саєвича (позначені курсивом)

Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999. 296 с.	Саєвич Й.Й. Українські військовополонені в таборах Німеччини: фінансово-господарська і культурно-освітня діяльність (1914–1918 рр.) // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». 2006. № 571: Держава та армія. С. 244–250.
С. 103: З практичною роботою в полі, городі й садку полонених знайомило товариство «Сільський Господар». Початки його діяльності сягають кінця 1915 р., коли провід української громади у Вецлярі вирішив заснувати курси з сільського господарства. У таборі перебувало кілька агрономів за фахом, та й полонені (у переважній більшості - колишні селяни) прагнули отримати хоча б початкові знання в галузі агрономічних наук. Без зволікань в програму зимових (1915/1916 рр.) викладів для полонених були внесені необхідні зміни, які уможливили читання лекцій по садівництву, городництву, кооперації та ін. Але ці лекції відбувалися рідко і нерегулярно. Успіх викладів призвів до того, що за ініціативою полонених було засноване товариство «Сільський Господар». 1 липня 1916 р. перші збори товариства (у кількості 65 чол.) прийняли статут організації. Впродовж кількох місяців товариство збільшилося до 246 чол.(50) 50.ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61.	С.247: <i>З практичною роботою в полі, на городі, в саду й домашньому господарстві знайомило товариство “Сільський господар” (засноване 1915 р.), яке у липні 1916 р. нараховувало 246 полонених [15]. У таборі знайшлося декілька фахівців з сільського господарства, зокрема агрономів, зрештою й більшість полонених – колишні селяни прагнули отримати бодай початкові агрономічні знання. Для цього українська громада Вецляра організувала зимові (1915–1916 рр.) курси для полонених, на яких читалися лекції, але не регулярно, із садівництва, городництва, кооперації тощо.</i> 15. ЦДАВОУ. Ф.4382, оп.1, спр.1, арк.61.

Продовження дод.

1	2
<p>С.103: Тільки навесні 1916 р., коли заходами «Просвітнього Відділу СВУ» від німецької комендатури було отримано окремих барак для занять, виклади набули більш систематичного характеру. Дякуючи сприянню комендатури табору та школи господарства м.Вецляр, агрономічні курси отримали зразки добрив та необхідні таблиці й карти. Після цього лекції почали читатися за такими темами: сільське господарство, скотарство, бджільництво, господарська хімія, природа. Також щотижнево проводився загальний семінар, на якому виступали з рефератами полонені з різних губерній України. На лекціях і семінарах були присутні від <u>50 до 300 слухачів</u>, що залежало головним чином від наявності в таборі полонених.</p>	<p>С.247: <i>Навесні 1916 р. заходами "Просвітнього Відділу СВУ" від німецької комендатури було отримано окремих барак для занять, відтак виклади набули систематичного характеру. Дякуючи сприянню комендатури табору та школи господарства Вецляра, агрономічні курси отримали зразки добрив та необхідні таблиці й карти. Після цього лекції почали читатися за такими темами: сільське господарство, скотарство, бджільництво, господарська хімія, природа. Також щотижнево проводився загальний семінар, на якому виступали з рефератами полонені з різних губерній України. Лекції і семінари відвідували від 100 до 250 слухачів, що залежало насамперед від наявності в таборі полонених.</i></p>
<p>С.103: Управа товариства своїм головним завданням вбачала подальше проведення господарських курсів для теоретичної підготовки слухачів, але разом з цим готувалось започаткувати і практичні виклади. Від комендатури табору було отримано ділянку землі (площею у 158,8 кв. сажень), на якій було закладено зразково-дослідне поле. С.103: У кінці 1917 р. майно товариства складалось з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми по розведенню кроликів та ін. Це дозволяло товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи полоненим основи агрономічних знань.(51) 51.Діяльність товариства «Сільський Господар» у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка. 1917. 27 січня. Ч.8(147).</p>	<p>С.247: <i>Своїм головним завданням Товариство вбачало подальше проведення господарських курсів для теоретичної підготовки слухачів, але разом з цим готувалось започаткувати і практичні виклади. Від комендатури табору було отримано ділянку землі (площею у 154,8 кв. сажень), на якій заклали зразково-дослідне поле. Його обробляли самі члени товариства – засіяли збіжжям, посадили городину, доглядали за садовою [17]. 17. Вістник політики. 1918. № 8. С.118. С.247: У кінці 1917 р. майно товариства складалось з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти «Руським Комітетом Червоного Хреста»; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми по розведенню кроликів тощо. Це давало можливість Товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи скитальцям основи агрономічних знань[18]. 18. Діяльність товариства "Сільський Господар" у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка. 1917. 27 січ.</i></p>

Список літератури

1. *Вечірка в товаристві «Сільський Господар» Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 83(130). С. 4.*
2. *Вечірка в Українському клубі Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 75(122). С. 4.*
3. *Діяльність товариства «Сільський Господар» у таборі полонених українців у Вецлярі Громадська Думка. Вецляр, 1917. 27 січня. Ч. 8(147).*
4. *Із таборового життя Просвітній Листок. Вецляр. 1916. 17 вересня. Ч. 24. С. 6.*

5. Кривошеєва Л. М. Сільськогосподарські курси часів Першої світової війни в таборах військовополонених українців Український селянин: зб. наук. праць. Черкаси, 2006. Вип. 10. С. 137-140.
6. Кривошеєва Л. М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914-1918 рр.). Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. С. 144-145.
7. Саєвич Й. Й. Українські військовополонені в таборах Німеччини: фінансово-господарська і культурно-освітня діяльність (1914–1918 рр.) Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2006. № 571: Держава та армія. С. 244-250.
8. Сільський Господар Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 70(117).
9. Сільський Господар Громадська думка. Вецляр, 1917. Ч. 82(129).
10. Срібняк І. З історії культурно-просвітницької діяльності полонених українців у таборі Вецляр (Німеччина) в 1915 р. Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття: Тези п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції (Київ-Чернівці, 22-25 травня 1997 р.). Київ-Чернівці, 1997. Ч. 2. С. 441-443.
11. Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915-1917 рр. Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». К., 1998. Вип. 2. С. 38-57.
12. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). К., 1999.
13. Срібняк І. Громада полонених вояків-українців царської армії у таборі Вецляр, Німеччина (вересень 1915 – грудень 1916 рр.): за матеріалами ЦДАВО України // Емінак. Київ-Миколаїв, 2020. № 3 (31). С. 217-233;
14. Срібняк І. Особливості проведення національно-просвітницької роботи у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (червень 1916 – лютий 1917 рр.) Освітологічний дискурс. Київ, 2021. Т. 32. № 2. С. 16-28.
15. Срібняк І., Шнайдер В. Формування світогляду полонених українців засобами друкованого слова: національно-виховна місія часопису «Просвітній Листок» у таборі Вецляр, Німеччина (1916 р.) Синопис: текст, контекст, медіа. К., 2020. Т. 26. № 3. С. 90-97.
16. Срібняк І., Шнайдер В. Часопис «Просвітній Листок» як джерело для реконструкції історії розвитку української громади у таборі Вецляр, Німеччина (1916 р.) Київські історичні студії. К., 2020. № 2 (11). С. 50-59.
17. Срібняк І., Палієнко М. Народна школа грамоти в таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (вересень 1915 – березень 1917 рр.): короткий нарис історії створення та діяльності // Сучасні дослідження з німецької історії: збірник наук. праць / Гол. ред. Н. В. Венгер. Дніпро, 2020. С. 81-87.

18. Т[оварист]во «Сільський Господар» Просвітній Листок. Вецляр. 1916. 15 жовтня. Ч. 28. С. 5-6.
19. Т[оварист]во «Сільський Господар» Просвітній Листок. Вецляр. 1916. 19 листопада. Ч. 33. С. 4.
20. ЦДАВО України, ф.4382, оп.1, спр.1.
21. Golczewski Frank. *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939*. Paderborn, 2010.
22. Rehmer Claus. *Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915-1918). Ein besonderes Lager? Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 1994. Heft 37. S. 77-116.
23. Rehmer Claus. «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18. Frankfurt a. M. u. a., 1997. S. 245-280.
24. Runzheimer Jürgen. «...Damit alle an uns erinnert werden»! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar Heimat an Lahn und Dill. 1994. Bd. 284. S. 2-3.
25. Runzheimer Jürgen. *Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar* Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack. Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung, Frankfurt am Main 2002, S. 25-28.
26. Jung Irene, Wiedl Wolfgang. *Ein «besonderes» Lager für Ukrainer Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914-1918*. Neustadt an der Aisch, 2016. S. 262-282.
27. Sribnjak I. *Enzyklopädie der Kriegsgefangenschaft: Das ukrainische Rastatt. Zur Gründung und Tätigkeit der Gemeinschaft «Die Unabhängige Ukraine», 1915–1918*. München-Paris, 2020. 338 s.

References

1. Vechirka v tovarystvi «Sil'skyi Hospodar» Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 83(130). S. 4.
2. Vechirka v Ukrainському kliubi Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 75(122). S. 4.
3. Diialnist tovarystva «Sil'skyi Hospodar» u tabori polonenykh ukrainsiv u Vetsliari Hromadska Dumka. Vetsliar, 1917. 27 sichnia. Ch. 8(147).
4. Iz taborovoho zhyttia Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 17 veresnia. Ch. 24. S. 6.
5. Kryvosheieva L. M. *Sil'skohospodarski kursy chasiv Pershoi svitovoi viiny v taborakh viiskovopolonenykh ukrainsiv Ukrain'skyi selianyn: zb. nauk. prats. Cherkasy, 2006. Vyp. 10. S. 137-140.*
6. Kryvosheieva L. M. *Natsionalno-prosvitnia diialnist Soiuzu vyzvolennia Ukrainy v taborakh viiskovopolonenykh ukrainsiv (1914-1918 rr.)*. Dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2009.
7. Saievych Y. Y. *Ukrainski viiskovopoloneni v taborakh Nimechchyny: finansovo-hospodarska i kulturno-osvitnia diialnist (1914–1918 rr.)* Visnyk

- Natsionalnogo universytetu «Lvivska politekhnikha». 2006. № 571: Derzhava ta armii. S. 244-250.*
8. Silskyi Hospodar Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 70(117).
 9. Silskyi Hospodar Hromadska dumka. Vetsliar, 1917. Ch. 82(129).
 10. Sribniak I. Z istorii kulturno-prosvitnytskoi diialnosti polonenykh ukrainsiv u tabori Vetsliar (Nimechchyna) v 1915 r. Etnonatsionalnyi rozvytok v Ukraini ta stan ukrainskoi etnichnosti v diaspori: sutnist, realii konfliktnosti, problemy ta prohnozy na porozi XXI stolittia: Tezy piatoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv-Chernivtsi, 22-25 travnia 1997 r.). Kyiv-Chernivtsi, 1997. Ch. 2. S. 441-443.
 11. Sribniak I. Tabir polonenykh ukrainsiv u Vetsliari (Nimechchyna) u 1915-1917 rr. Visnyk Kyivskoho derzhavnogo lnhvistychnoho universytetu. Seriiia «Istoriia, ekonomika, filosofiiia». K., 1998. Vyp. 2. S. 38-57.
 12. Sribniak I. Poloneni ukrainsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.). K., 1999.
 13. Sribniak I. Hromada polonenykh voiakiv-ukrainsiv tsarskoi armii u tabori Vetsliar, Nimechchyna (veresen 1915 – hruden 1916 rr.): za materialamy TsDAVO Ukrainy // Eminak. Kyiv-Mykolaiv, 2020. № 3 (31). S. 217-233.
 14. Sribniak I. Osoblyvosti provedennia natsionalno-prosvitnytskoi roboty u tabori polonenykh ukrainsiv Vetsliar, Nimechchyna (cherven 1916 – liutyi 1917 rr.) Osvitolohichnyi dyskurs. Kyiv, 2021. T. 32. № 2. S. 16-28.
 15. Sribniak I., Shnaider V. Formuvannia svitohliadu polonenykh ukrainsiv zasobamy drukovanoho slova: natsionalno-vykhovna misiia chasopysu «Prosvitnii Lystok» u tabori Vetsliar, Nimechchyna (1916 r.) Synopsys: tekst, kontekst, media. K., 2020. T. 26. № 3. S. 90-97.
 16. Sribniak I., Shnaider V. Chasopys «Prosvitnii Lystok» yak dzherelo dlia rekonstruktsii istorii rozvytku ukrainskoi hromady u tabori Vetsliar, Nimechchyna (1916 r.) Kyivski istorychni studii. K., 2020. № 2 (11). S. 50-59.
 17. Sribniak I., Paliienko M. Narodna shkola hramoty v tabori polonenykh ukrainsiv Vetsliar, Nimechchyna (veresen 1915 – berezen 1917 rr.): korotkyi narys istorii stvorennia ta diialnosti // Suchasni doslidzhennia z nimetskoi istorii: zbirnyk nauk. prats / Hol. red. N. V. Venher. Dnipro, 2020. S. 81-87.
 18. T[ovaryst]vo «Silskyi Hospodar» Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 15 zhovtnia. Ch. 28. S. 5-6.
 19. T[ovaryst]vo «Silskyi Hospodar» Prosvitnii Lystok. Vetsliar. 1916. 19 lystopada. Ch. 33. S. 4.
 20. CDAVO Ukrainy, f.4382, op.1, spr.1.